

Germánska keramika zo sídlisk záverečného horizontu svébskeho osídlenia

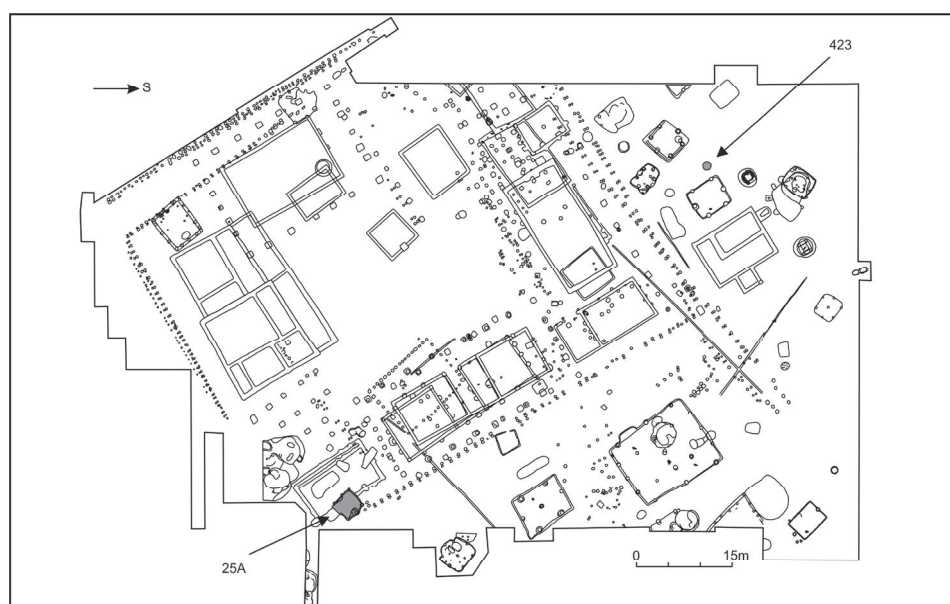
OBJEKTY ZO ZAČIATOČNEJ FÁZY DOBY SŤAHOVANIA NÁRODOV V CÍFERI-PÁCI

VLADIMÍR VARSÍK – TITUS KOLNÍK

Keywords: Princely seat, Early Migration Period, Pottery, Chronology

Úvod

V rokoch 1969 – 1980 preskúmal T. Kolník v Cíferi-Páci pozoruhodný stavebný celok datovaný do 4. storočia po Kr. Centrálny štvorcový okrsk s rozmermi asi 60 x 70 m vymedzovala drevená palisáda (obr. 1). V ohradenom kvadratickom areáli hlavnú budovu reprezentovala viacpriestorová stavba s kamennými základmi a s podpodlahovým vykurovaním v podobe kanála v tvare písmena Y. Druhú a o čosi menšiu stavbu s kamennými základmi postavili mimo ohradeného dvorca. V jeho vnútri stálo ďalších 16 drevených zrubových a kolových stavieb. Zoraďovali sa najmä pozdĺž palisády, v strede

Obr. 1 Cífer-Pác. Odkrytá časť náleziska s polohou objektov 25A a 423 (označené šipkami) z obdobia včasnej fázy doby sťahovania národov

• Tento príspevok vznikol ako súčasť projektu 2/0159/09 grantovej agentúry VEGA.

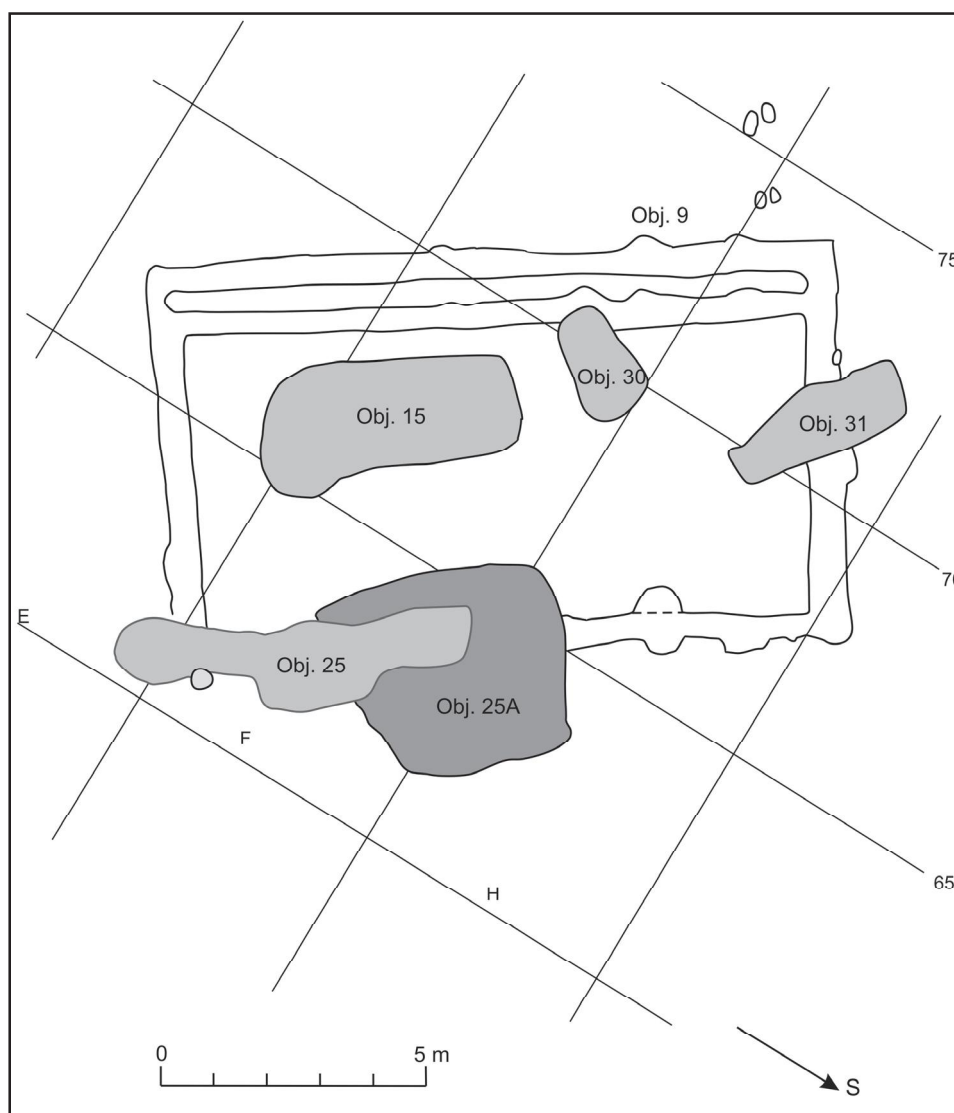
bol ponechaný voľný priestor. Niektoré z drevených stavieb boli vybavené predsunutými stĺporadiami – portikami. Vzájomné prekrývania jednotlivých pôdorysov svedčia pri najmenšom o troch etapách výstavby usadlosti. V bezprostrednom susedstve ohradeného areálu sa nachádzal hospodársko-výrobný okrsk. Výskumom sa podarilo preskúmať jeho časť východne a severne od dvorca. Reprezentovali ho najmä zahĺbené polozemnice s charakteristickou „kvádskou“ šesťkolovou schémou. Pozornosť medzi nimi upútavajú najmä dva objekty mimoriadne veľkých rozmerov. Tieto nadrozmerne budovy mali drevené krovy prekryté rímskymi strešnými tehľami. Na podlahe sa v nich našli desiatky hlinených závaží, ktoré naznačujú, že slúžili ako tkáčske dielne. Okrem nich sa v hospodárskom areáli nachádzali dve studne a tri hrnčiarske pece. Tretia studňa bola vnútri ohradeného dvorca.

Názory na interpretáciu a funkciu stavebného komplexu z Cíferu-Pácu sa v minulosti menili. Najskôr sa do popredia kládla vojenská funkcia v podobe akejsi vojenskej stanice (Kolník 1972), neskôr sa pripúšťalo, že lokalita mohla plniť zároveň aj viacero úloh. Popri sídle germánskeho kniežata sa uvažovalo o možnosti akéhosi rímskeho vojensko-diplomatického zastúpenia na barbarskom území (Kolník 1986). V súčasnosti sa už ale nepochybuje, že primárne išlo o germánsku kniežaciu rezidenciu. Stálo tu sídlo kvádskeho kniežata, ktoré úzko spolupracovalo s rímskymi provinčnými kruhmi. Takáto rezidencia vilového charakteru aj s okolitými hospodárskymi objektmi mohla vzniknúť len v pokojnom období mierovej rímsko-germánskej koexistencie (Kolník 1995, 361–362; Kolník 1997, 420). Jej celková stavebná dispozícia spolu s početnými úločkami rímskeho stavebného materiálu sú dokladom toho, že na výstavbe dvorca sa podieľali aj rímske stavebné jednotky. Práve početné kolky na rímskych tehľách poskytujú najdôležitejšiu oporu pre datovanie stavebnej činnosti. Väčšina tehál nesie kolky skupiny OFARN (Maggister Bonus 53x, Ursicinus 8x a Maxentius 2x). Len jedenkrát sa vyskytol kolok X. légie a zastúpené sú aj zriedkavé kolky FEARCRIAN a ARIN/i/ (Kolník 1997, 419, Tab. 6: 4). S odvolaním sa na výsledky maďarského bádania datoval T. Kolník kolky skupiny OFARN a s nimi aj fažisko výstavby rezidencie v Cíferi-Páci k posledným rokom vlády Constantia II. až po ranovalentiniánske obdobie, resp. do doby okolo polovice alebo tesne po polovici 4. storočia (Kolník 1997, 419).

Rozkvet panského sídla v Cíferi-Páci teda spadá do druhej polovice 4. storočia. Pre datovanie jeho výstavby sú významnou oporou spomenuté kolkované rímske tehly. Žiaľ, podobnú pomôcku postrádame pri datovaní zániku a straty funkcie tejto kniežacej rezidencie. Odpoveď na otázku, kedy kvádska nobilita opustila svoj domov v Cíferi-Páci, si ešte vyžiada podrobnú analýzu jednotlivých druhov nálezového materiálu. V tomto príspevku sa zameriame len na jeden aspekt, ktorý by k zodpovedaniu nastolenej otázky mohol napomôcť.

Nálezová situácia z počiatkov doby sťahovania národov

Na kľúčovú terénnu situáciu z hľadiska datovania zániku panského sídla sa narazilo už v prvých rokoch výskumu v juhovýchodnom nároží ohradeného dvorca (obr. 1–2). V ňom najskôr stála obdĺžniková drevená stavba (objekt 9) s rozmermi 12,6 x 7,5 metra. Jej pôdorys vymedzoval žlab, ktorý bol v smere k centrálnej murovanej stavbe I (juhovýchodná dlhšia stena) zdvojený. Žlab protihľahlej severovýchodnej steny stavby 9 bol

Obr. 2 Cífer-Pác. Situácia v juhovýchodnom nároží ohradeného dvorca s drevenou obdĺžnikovou stavbou (objekt 9), chatou 25A z obdobia včasnej fázy doby sťahovania národov (tmavosivá) a so slovanskými stredovekými objektmi (svetlosivé)

narušený polozemnicou 25A zo včasnej fázy doby sťahovania národov (obr. 2). Tá istá polozemnica prekryvala aj niekoľko kolových jamiek palisády, ktorá ohraničovala pan-skú rezidenciu na severovýchodnej strane. Z tejto situácie je očividné, že v čase existencie chaty 25A nemohla stáť ani drevená stavba 9 ani príslušný úsek palisády obkolesujúcej dvorec. Prinajmenšom táto časť rezidencie z druhej polovice 4. storočia bola vtedy už v ruinách a pôvodní obyvatelia ju opustili. Drevenú stavbu 9 a aj polozemnicu 25A nakoniec narušil zahĺbený slovanský včasnostredoveký objekt 25, čo však už pre našu tému nie je až natolko dôležité.

Žiaľ, polozemnica 25A poskytla len skromný nálezový materiál, ktorý neumožňuje spoľahlivé časové zaradenie. Pri postupnom spracovávaní nálezov z Cíferu-Pácu sme však narazili na objekt 423. Hoci ani on neobsahoval veľmi bohaté nálezy, keramický súbor z tejto jamy taktiež pochádza z doby sťahovania národov. Predpokladáme, že oba objekty mohli byť zhruba súčasné. Ich vzájomná vzdialenosť dosahuje 75 metrov (obr. 1) a oba dokladajú len veľmi sporadické osídlenie v areáli zaniknutého neskororómskeho sídla.

Opis objektov (obr. 3)

Objekt 25A predstavuje polozemnicu zhruba štvorcového pôdorysu s rozmermi 3,75 x 4 metre. Zahĺbená bola 35 až 45 cm od úrovne zistenia (tá sa nachádzala asi 45–50 cm pod súčasným terénom). Päť kolových jám mierne vyčnievalo z pôdorysu stavby, štyri boli umiestnené v rohoch a jedna sa nachádzala v strede juhozápadnej steny. V interiéri chaty sa pri strede severovýchodnej steny nachádzala hlinená piecka (rozmery 95 x 100 cm), ktorá bola zachovaná aj s časťou kupoly do výšky 50 cm. Dno pece bolo mierne pod úrovňou dlážky chaty a ležala na ňom tenká vrstva popola a uhlíkov. V peci sa našiel fragment bronzovej ihly (obr. 4:1). Výplň chaty tvorila hnedočierna zemina a okrem úlomkov keramiky a zvieracích kostí obsahovala aj fragmenty rímskych tegúl.

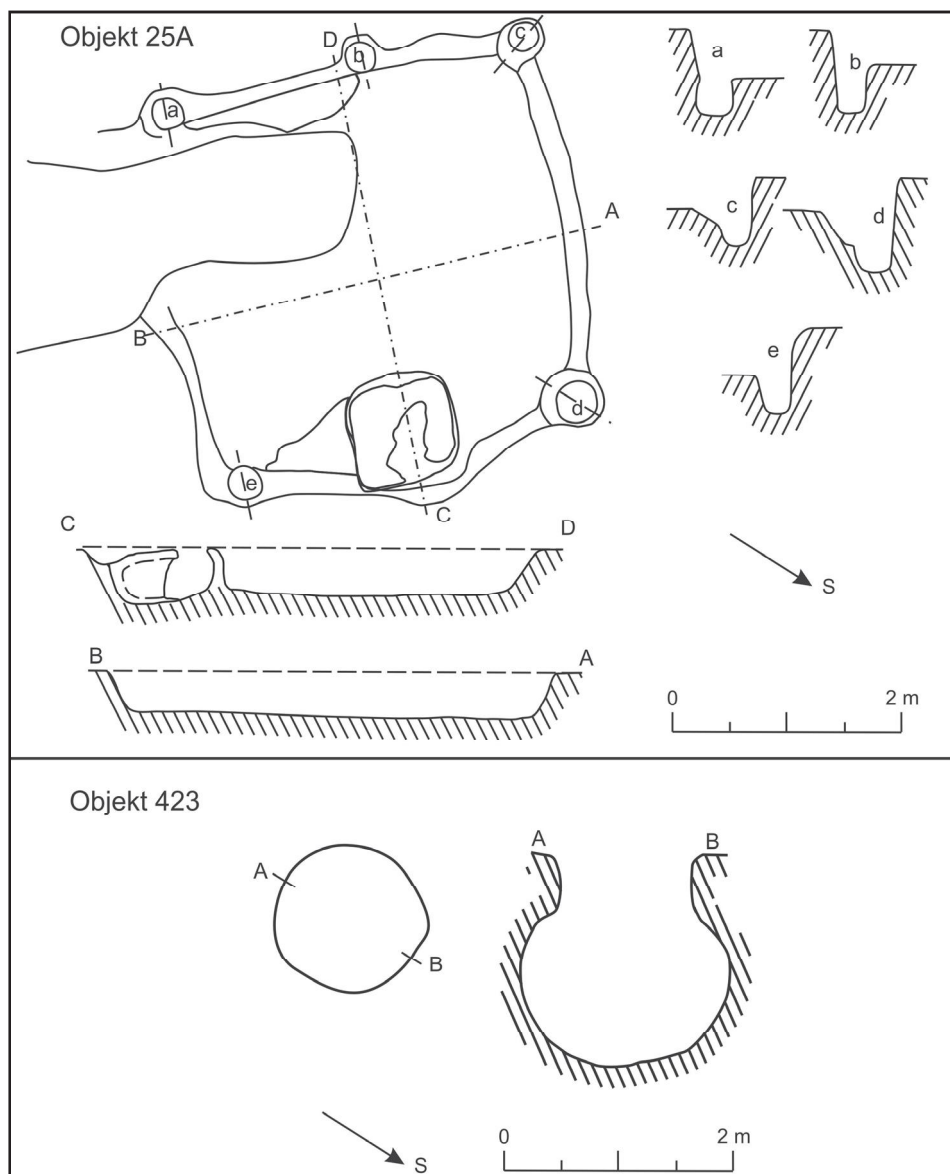
Polozemnice s kolovými jamami v rohoch sa v stredodunajskej oblasti vyskytujú až v závere doby rímskej a potom v období sťahovania národov (Tejral 1990, 17). Na Slovensku ich poznáme z neskorej doby rímskej vo Veľkom Mederi (chata 100: Varsík 2003, 163, Abb. 13:7) a zo včasnej fázy sťahovania národov v Štúrove (chata 10 a 11: Kolník 1962, 388, obr. 122) a v Nitre-Chrenovej III (Pieta 1993, obr. 8). V zahĺbených germánskych polozemniciach z doby rímskej a z doby sťahovania národov sa spravidla nevyskytujú vykurovacie zariadenia. Hlinená piecka v chate 25A v Cíferi-Páci preto predstavuje nezvyčajný fenomén bez presvedčivých analógií v okolí stredodunajskom priestore (Kolník – Varsík – Vladár 2007, 19–20).

Objekt 423 bola kruhová zásobnicová jama (priemer ústia 1,25 m) s hruškovitým profilom. Jama dosahovala hĺbku takmer 2 metre a v jej zásype sa okrem keramických črepov a zvieracích kostí vyskytli aj kusy mazanice, lomového kameňa a úlomky rímskych tehál.

Nálezy

Medzi drobnými nálezmi z oboch objektov sa vyskytli len chronologicky nepreukazné artefakty. V chate 25A to bolo hlinené závažie, nevýrazný fragment zelenkavého skla (z nádoby) a fragment bronzovej ihly s odlomeným uškom (obr. 4: 1). V jame 423 to bol zas fragment kosteného šidla a úlomok rovného, pravdepodobne okenného skla, ktorý sa sem mohol dostať z deštrukcie neďalekej rímskej stavby II.

V chate 25A sa na základe fragmentov okrajov a dien podarilo identifikovať spolu len desať nádob. Z nich tri boli formované v ruke – dva hrnce s von vyhnutým ústím (obr. 4: 2,5) a jeden úlomok ucha s oválnym prierezom (obr. 4: 4). Posledne menovaný fragment pôsobí v súbore pomerne nezvyklo, avšak s hrncovými nádobami s uchami sa v horizonte záveru doby rímskej a začiatku sťahovania národov stále ešte stretávame. Paralelu možno uviesť z Vinodolu v Ponitří (objekt z doby sťahovania národov s prítomnosťou keramiky s vleštovanou výzdobou – RuttKayová – RuttKay 1996, obr. 93: 1). Pri fragmen-

Obr. 3 Cífer-Pác. Pôdorys a profily objektu 25A (hore) a 423 (dole)

toch dien z nádob sivej farby, na kruhu vytočených (obr. 4: 7–10) je často problematické rozoznať importovanú keramiku od domácej kvádskej produkcie. Určite provinciálneho pôvodu je úlomok mortária (obr. 4: 6). Jeho vnútorná strana je celkom zošuchaná, čo svedčí o dlhom používaní. Na vonkajšom povrchu sa zachovali zvyšky žltozelenej glazúry. Najvýraznejším keramickým tvarom je tanier s horizontálnym a dovnútra skloneným okrajom, pravdepodobne panónskeho pôvodu (obr. 4: 11). Celé vnútro je potiahnuté olivovozeleňou až hnedozeleňou glazúrou a na vonkajšom povrchu sú leštené (nie vleš-

ťované!) horizontálne pásy. Glazované taniere a misky s rôzne stvárnenými horizontálnymi okrajmi sa pomerne často vyskytujú v neskoriantických vrstvách panónskych sídlisk a vojenských táborov. Ich produkcia sa predpokladá napríklad v Gorsiu alebo v Tokode. Kým v Gorsiu sa vyrábali a používali asi už od polovice 4. storočia (Bánki 1992, 40, Abb. 2: 4, 4: 4), v Tokode sa rozmach produkcie glazovanej keramiky datuje až do posledných dvoch až troch desaťročí 4. storočia a na začiatok nasledujúceho 5. storočia (Bónis 1992, 54, Abb. 3: 4). Výskyt glazovaných tanierov s horizontálnym alebo skloneným okrajom možno uviesť aj z vojenských oporných bodov na severopanónskom limite, kde sa s nimi počíta v časovom horizonte od druhej polovice 4. po začiatok alebo prvú polovicu 5. storočia – napríklad Ács-Vaspuszta/Ad Statuas (Ottományi 1989, 505–506, Fig. 116: 37–39, 117: 42) alebo Pilismarót-Malompaták (Ottományi 1996, 95, Abb. 4: 21–22). Na podobné misky a taniere možno naraziť aj v Carnunte (Grünwald 1979, 71, Taf. 67). Pri rozbere tamojšieho materiálu poukázala M. Grünwald na tvarovú podobnosť foriem glazovanej keramiky a keramiky s vlešťovanou výzdobou. To podľa autorky svedčí o tom, že v čase nástupu keramiky s vlešťovanou výzdobou (t. j. podľa jej názoru až po roku 380), boli glazované tvary moderné a hojne vyrábané (Grünwald 1979, 72, 74). V južnejších regiónoch Panónie a Moesie sa glazované taniere s horizontálnym okrajom taktiež vyskytujú vo vrstvách zo záveru 4. a prvých desaťročí 5. storočia (Cvjetičanin 2006, 53–55, LRG71).

Ani súbor keramiky z jamy 423 nebol veľmi bohatý. Objavili sa v ňom dva v ruke formované esovite profilované hrnce s von vyhnutým okrajom (obr. 5: 3–4). Fragment z tela nádoby zdobenej prstovými vrypami (obr. 5: 1) by pravdepodobne taktiež mohol pochádzať z podobného hrnca. Na kruhu točená germánska miska so široko roztvoreným ústím nie je na neskororímskych kvádskych sídliskách ničím neobyčajným (paralela napr. v Bratislave-Dúbravke: Elschek 2006, Abb. 10:1).

Najväčšiu pozornosť si zasluhujú fragmenty džbánů svetlosivej farby s párikovým uchom a s vlešťovanou výzdobou. Ornament predstavujú trojuholníky vyplňané horizontálnymi a vertikálnymi klukatkami (obr. 5: 5–6). Zložením hliny a farbou by džbán z Cíferu-Pácu najviac zodpovedal tzv. fabrikátu B z Carnunta podľa charakteristiky M. Grünwaldovej (Grünwald 1979, 74–75, 76–78). Táto keramická skupina býva zdobená rozličnými vlešťovanými ornamentami. Aj keď sa mi presnú analógiu v dostupnej literatúre nepodarilo nájsť, rôzne vyplňané trojuholníky (napríklad Pilismarót-Malompaták: Ottományi 1996, Abb. 10: 2, 14: 23) alebo polia s klukatkami (napríklad Carnuntum: Grünwald 1979, Taf. 86:4–8) sa zvyknú na takýchto nádobách objavovať. O pôvode, etnických nositeľoch a datovaní keramiky zdobenej vlešťovaním sa v zahraničnej (najmä maďarskej a rakúskej) odbornej literatúre stále živo diskutuje. Napriek tomu sa väčšina bádateľov zhoduje v názore, že s masovým vystúpením tejto tzv. foederátnej keramiky (odhliadnuc od ojedinelých starších exemplárov) v panónskom pohraničí možno počítať od valentiniánskej (Ottományi 1996, 113–116) alebo skôr až od povalentiniánskej (Grünwald 1979, 80–81; Soproni 1985, 48–52) doby, inými slovami až v posledných dvoch, nanajvýš troch desaťročiach 4. storočia. Jej výskyt potom bez prerušenia pokračuje aj v nasledujúcich desaťročiach prvej tretiny 5. storočia. Na základe doteraz publikovaného materiálu sa zdá, že pri jej výskyte na území severne od Dunaja musíme počítať s istým oneskorením. Keramika s vlešťovanou výzdobou sa totiž nevyskytuje na sídliskách tzv. zlechovského horizontu na Morave, ktorých zánik sa tradične kladie do poslednej štvrtiny 4. storočia, resp. do doby okolo roku 400 (Tejral 1999, 220–229; mierne diferencovanejší pohľad na zánik osady v Zlechove – Zeman 2006, 451–469, najmä 464). Taktiež chýba v bohatých nálezových sú-

boroch zo sídlisk na území Slovenska, ktoré boli zakladané už v 2. storočí a ktoré sa dožili doby okolo roku 400 (napr. Branč: Kolník – Varsík – Vladár 2007, 31–35). V tejto súvislosti je príznačné, že medzi vyše ôsmimi tisíckami keramických fragmentov z germánskeho sídliska zo 4. storočia v Bratislave-Dúbravke sa vyskytol len jeden jediný črep s vleštovanou výzdobou. K. Elschek predpokladá, že germánski obyvatelia túto významnú lokalitu opustili okolo roku 400 (Elschek 2006, 402, Abb. 7: 10). Keramika s vleštovanou výzdobou sa na Slovensku začína objavovať až v nasledujúcom sídliskovom horizonte. Ide o lokality, kde osídlenie pokračuje (po prerušení?) aj na začiatku doby sťahovania národov. Významnými reprezentantmi sú Štúrovo (Beljak 2008) a najmä Nitra-Párovské Háje (Pieta – Ruttkay 1997, 148–150). V posledne menovanej osade sa ojedinele vyskytli aj džbány typu Murga, ktoré dokladajú pretrvávanie života hlbšie smerom k polovici 5. storočia. Na základe týchto úvah predpokladáme, že aj džbán z objektu 423 v Cíferi-Páci možno datovať najskôr do doby okolo roku 400 alebo na začiatok 5. storočia.

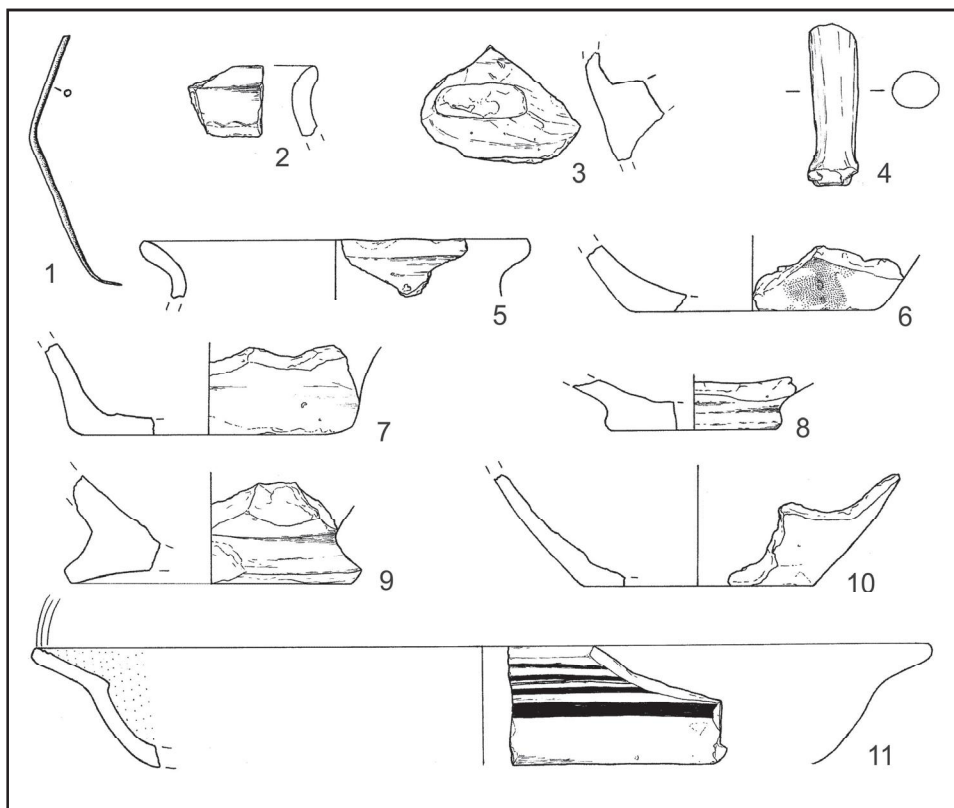
Záver

Predložené objekty boli len veľmi chudobné na nálezový materiál, avšak majú veľký význam pre poznanie záverečných osudov a pre datovanie zániku kvádskeho kniežacieho dvorca v Cíferi-Páci. Oba dokladajú sporadické a roztratené osídlenie na samom začiatku doby sťahovania národov v areáli zaniknutej neskororímskej rezidencie. Nálezová situácia v juhovýchodnom nároží dvorca svedčí o tom, že v čase existencie chaty 25A sa prinajmenšom časť staršieho panského sídla nachádzala už v ruinách. Pri nedostatku chronologicky citlivých nálezov sme pri datovaní oboch objektov zo začiatku sťahovania národov boli odkázaní len na keramiku. Jej rozborom sme dospeli k časovému úseku na prelome 4. a 5. storočia, resp. k dobe prvých desaťročí 5. storočia. Predpokladáme preto, že neskororímsku rezidenciu kvádska nobilita opustila o čosi skôr, teda v posledných desaťročiach 4. storočia, najneskôr však okolo roku 400. Toto datovanie však, žiaľ, postráda fixnú chronologickú oporu (napríklad v podobe mincí alebo iných datovateľných drobných nálezov) a opiera sa len o isté úvahy a hypotetické predpoklady trendov sídliskového vývoja v závere doby rímskej a v počiatkovej fáze doby sťahovania národov. Záverom ešte pripomeňme, že asi 1 kilometer severne od našej lokality bola v roku 1993 odkrytá ďalšia jama z doby sťahovania národov (Cheben – Ruttkay 1997). Jej keramický inventár, obojstranný kostený hrebeň a predovšetkým strieborná vruborezová spona s kosodĺžnikovou nôžkou umožňujú datovanie tamjšieho osídlenia až do doby okolo alebo po polovici 5. storočia. Je to doklad toho, že okolie neskororímskej rezidencie v Cíferi-Páci si udržalo dôležitosť aj v nasledujúcom vývoji a priťahovalo pozornosť etnicky zmiešaného obyvateľstva doby sťahovania národov.

Katalóg

Obr. 4 – objekt 25A

1. Ihla bronzová s odlomeným uškom.
2. GFO (R), hrniec s von vyhnutým okrajom, KH hrubá piesčitá s drobnou sludou, PO hnedočierny, hladký.
3. PFT (K), džbán s odlomeným uchom, KH hrubá piesčitá, PO sivý, drsný.
4. GFT (R), ucho, KH jemná plavená, PO hladký.

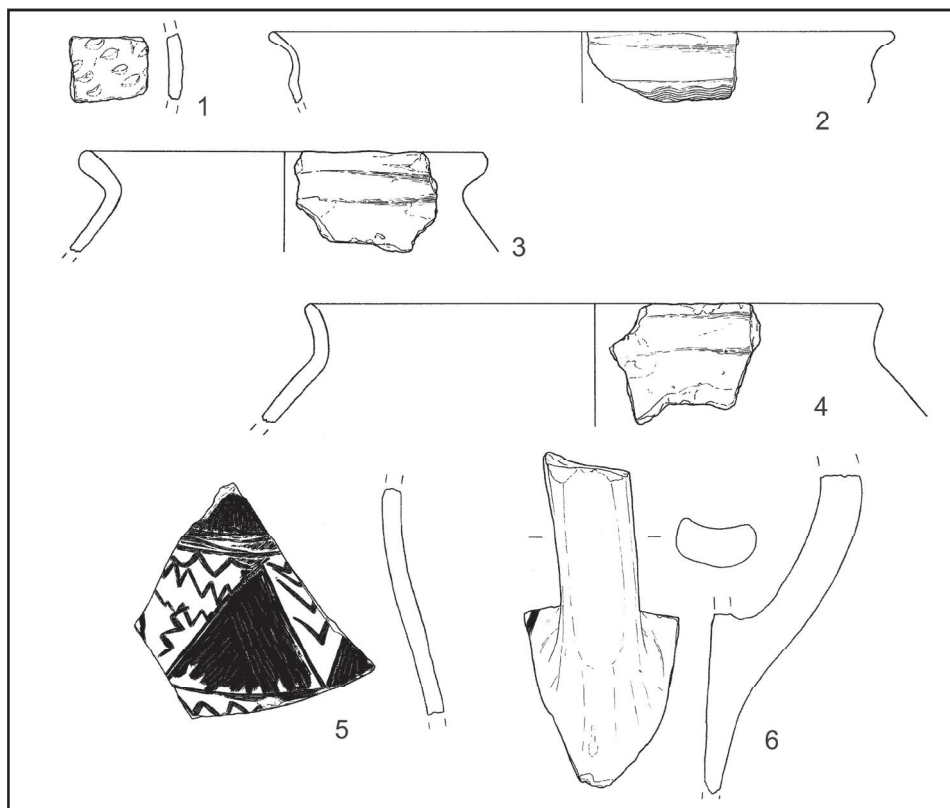
Obr. 4 Cífer-Pác. Nálezy z objektu 25A. Mierka: 1- 1:2; 2-11 – 1:3

5. GFO (R), hrniec s von vyhnutým okrajom, KH jemná, PO hnedočierny, hladký, pr. o. 15 cm.
6. PFD (K), tretia miska (mortárium), KH piesčitá s výraznou prímесou kamienkov, PO tehlovej farby, zvnútra silne zošúchaný, zvonka zvyšky žltozelenej glazúry, pr. d. 9,5 cm.
7. P(?)FD (K), KH jemná piesčitá s jemnou sľudou a kamienkami, PO tmavosivý, drsný, pr. d. 11 cm.
8. GFD (K), KH sivohnedá jemná s drobnou sľudou, PO čierny, hladký, pr. d. 6,5 cm.
9. GFD (K), KH svetlosivá jemná s drobnou sľudou, PO svetlosivý, hladný, pr. d. 11 cm.
10. GFD (K – stopy sú viditeľné len z vnútornej strany), KH hnedá piesčitá s drobnou sľudou, PO čierny, hladký, pr. d. 9 cm.
11. PF (K), tanier so šikmo odsadeným širokým okrajom, KH čierna jemná plavená s drobnou sľudou, PO zvonka hnedočierny, hladný s leštenými pásmi, zvnútra olivovo-zelená až hnedozelená glazúra, na okraji dve obežné ryhy, pr. o. 35 cm.

Obr. 5 – objekt 324

1. GFT (R), KH jemná plavená s drobnou sľudou, PO hnedý hladký, vrypy prstom.
2. GFO (K), misa, KH hnedá jemná plavená s drobnou sľudou, PO čierny, hladký, zvonka

Obr. 5 Cífer-Pác. Nálezy z objektu 423. Mierka 1:3

leštené horizontálne pásy, hrebeňovaná vlnovka, pr. o. 25 cm.

3. GFO (R), hrniec s von vyhnutým okrajom, KH hrubá piesčitá s kamienkami a drobnou sľudou, PO sivohnedý, drsný, zvonka hladný, pr. o. 16 cm.

4. GFO (R), hrniec s von vyhnutým okrajom, KH hrubá piesčitá s kamienkami a drobnou sľudou, PO čierny, zvonka hladný, pr. o. 23 cm.

5–6. FT, džbán s uchom, KH sivá jemná plavená s drobnou sľudou, PO hladký, zvonka vleštovaná výzdoba v podobe trojuholníkov vyplňaných kľukatkami.

Skratky použité v katalógu

dĺ.	dĺžka
FT	fragment tela
GFD	germánsky fragment dna
GFO	germánsky fragment okraja
GFT	germánsky fragment tela
K	vyrobený na kruhu
KH	keramická hmota
PFD	provinciálny fragment dna
PFO	provinciálny fragment okraja

PFT	provinciálny fragment tela
PO	povrch
pr. o.	priemer okraja
pr. d.	priemer dna
R	vyrobený v ruke
v.	výška
zach.	zachovaný

LITERATÚRA

- BÁNKI, Zs. 1992: Beiträge zum pannonischen spätrömischen glasierten Siedlungsmaterial. In: Glasierte Keramik in Pannonien. Székesfehérvár, s. 36–44.
- BELJAK, J. 2008: Východná enkláva Kvádov. Osada v Štúrove v kontexte germánskeho osídlenia na Pohroní a Poiplí. Neps. dizertačná práca. Nitra.
- BÓNIS, É. B. 1992: Glasierte Keramik der Spät Römerzeit aus Tokod. In: Glasierte Keramik in Pannonien. Székesfehérvár, s. 52–57.
- CVJETIČANIN, T. 2006: Late Roman Glazed Pottery. Glazed Pottery from Moesia prima, Dacia ripensis, Dacia mediterranea and Dardania. Belgrade.
- CHEBEN, I. – RUTTKAY, M. 1997: Objekt aus der Völkerwanderungszeit in Cífer-Pác. In: Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donauraum. Hrsgb. J. Tejral – H. Friesinger – M. Kazanski. Spisy Archeolog. ústavu AV ČR 8, Brno, s. 89–98.
- ELSCHEK, K. 2006: Germanische schiebendgedrehte Keramik der spätrömischen Kaiserzeit aus Bratislava-Dúbravka und ihr Verhältnis zur römischen Keramik im Limesvorland von Carnuntum. Zbor. SNM 100, Arch. 16, Bratislava, s. 379–408.
- KOLNÍK, T. 1962: Nové sídliskové nálezy z doby rímskej na Slovensku. Arch. Rozhledy 14, 1962, s. 344–397.
- KOLNÍK, T. 1972: Neskororímska vojenská stanica v Páci pri Trnave. Arch. Rozhledy 24, s. 59–72, 111–116.
- KOLNÍK, T. 1986: Römische Stationen im slowakischen Abschnitt des nordpannonischen Limesvorlandes. Arch. Rozhledy 38, s. 411–434.
- KOLNÍK, T. 1995: Zum Problem der villenartigen Bauten im mitteldanubischen Barbaricum. Balácai Közlemények III, s. 359–368.
- KOLNÍK, T. 1997: Zum Anteil der Militäreinheiten beim Aufbau der sogenannten römischen Stationen im mitteldanubischen Barbaricum. In: Roman Frontier Studies 1995. Ed. W. Groenman van Waateringe – B. L. van Beek – W. J. H. Willems – S. L. Wynia. Oxbow Monograph 91, Exeter, s. 417–423.
- KOLNÍK, T. – VARSÍK, V. – VLADÁR, J. 2007: Branč. Germánska osada z 2. až 4. storočia. Eine germanische Siedlung vom 2. bis zum 4. Jahrhundert. Arch. Slovaca Monogr. Catalogi 10. Nitra.
- OTTOMÁNYI, K. 1989: Late Roman Pottery. In: The Roman Fort at Ács-Vaspuszta (Hungary) on the Danubian limes. Ed. D. Gabler. BAR, Int. Series, Oxford, s. 492–570.
- OTTOMÁNYI, K. 1996: Eine Töpferwerkstatt der spätrömischen Keramik mit Glättverzierung in Pilismarót-Malompaták. Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 48, s. 71–133.
- PIETA, K. 1993: Osídlenie z doby rímskej a sťahovania národov v Nitre. In: Nitra. Príspevky k najstarším dejinám mesta. Nitra, s. 74–91.
- PIETA, K. – RUTTKAY, M. 1997: Germanische Siedlung aus dem 4. und 5. Jh. in Nitra-Párovské Háje und Probleme der Siedlungskontinuität. In: Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donauraum. Hrsgb. J. Tejral – H. Friesinger – M. Kazanski. Spisy Archeolog. ústavu AV ČR 8, Brno, s. 145–163.
- RUTTKAYOVÁ, J. – RUTTKAY, M. 1998: Záchraný výskum vo Vinodole. AVANS v r. 1996, s. 143–145.
- SOPRONI, S. 1985: Die letzten Jahrzehnte des pannonischen Limes. Münchner Beiträge zur Vor- u. Frühgesch. 38, München.

- TEJRAL, J. 1990: Archäologischer Beitrag zur Erkenntnis der völkerwanderungszeitlichen Ethnostrukturen nördlich der mittleren Donau. Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern. Teil 2. Hrsgb. H. Friesinger – F. Daim, Wien, s. 9–87.
- TEJRAL, J. 1999: Archäologisch-kulturelle Entwicklung im norddanubischen Raum am Ende der Spätkaiserzeit und am Anfang der Völkerwanderungszeit. In: *L'Occident romain et l'Europe centrale au debut de l'époque des Grandes Migrations*. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno 13. Brno, s. 205–271.
- VARSÍK, V. 2003: Velký Meder und Bratislava-Trnávka: zwei germanische Siedlungen im Vorfeld des pannonischen Limes (Befunde und Chronologie: eine Übersicht). In: *Stadt und Landschaft in der Antike. Anodos - Supplementum 3*. Trnava, s. 153–196.
- ZEMAN, T. 2006: Sídliště z pozdní doby římské ve Zlechově. Stav zpracování, východiska a cíle projektu. In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.): *Archeologie barbarů 2005*, Praha, s. 451–469.

Germanische Keramik aus Siedlungen des Schlusshorizontes von swebischer Besiedlung

OBJEKTE AUS DER ANFANGSPHASE DER VÖLKERWANDERUNGSZEIT IN CÍFER-PÁC

VLADIMÍR VARSÍK – TITUS KOLNÍK

In den Jahren 1969 – 1980 untersuchte T. Kolník in Cífer-Pác einen bemerkenswerten Baukomplex aus dem 4. Jahrhundert n. Chr. Der zentrale quadratische Bezirk mit den Ausmaßen von etwa 60 x 70 m war mit einer Holzpalisade umgeben (Abb. 1). Das Hauptgebäude innerhalb des eingefriedeten quadratischen Areals wurde durch einen mehrräumigen steinfundamentierten Bau repräsentiert. Einen anderen, etwas kleineren steinfundamentierten Bau errichtete man außerhalb des eingefriedeten Gehöfts. Im Innern des Gehöfts standen weitere 16 hölzerne Block- und Pfostenbauten. In unmittelbarer Nähe des eingefriedeten Areals befand sich ein Produktions- und Wirtschafts-Bezirk. Dieser wurde vor allem durch Grubenhäuser, Weberwerkstätten, Brunnen und Töpferöfen repräsentiert.

Die Ansichten auf die Interpretation und Funktion des Baukomplexes aus Cífer-Pác haben sich in der Vergangenheit geändert (Kolník 1972; Kolník 1986). Zur Zeit bestehen jedoch keine Zweifel mehr, dass es sich ursprünglich um eine germanische Fürstenresidenz gehandelt hat. Hier befand sich der Sitz eines quadischen Fürsten, der enge Kontakte zu den römischen Provinzkreisen gepflegt hat (Kolník 1995, 361–362; Kolník 1997, 420). Die zahlreichen Stempel auf römischen Ziegeln liefern die wichtigste Stütze für die Datierung der Bautätigkeit. Die meisten Ziegel tragen Stempelabdrücke der Gruppe OFARN (Kolník 1997, 419, Tab. 6.4). T. Kolník datierte die Stempel dieser Gruppe und auch den Schwerpunkt der Bauaktivität in der Residenz von Cífer-Pác von den letzten Regierungsjahren des Constantius II. bis zur frühvalentinianischen Zeit, bzw. in die Zeit um die Mitte oder unmittelbar nach der Mitte des 4. Jh. (Kolník 1997, 419).

Die Blütezeit des Herrensitzes in Cífer-Pác fällt in die zweite Hälfte des 4. Jahrhunderts. Eine Stütze für die Datierung dessen Aufbaus liefern die bereits erwähnten römischen gestempelten Ziegel. Eines ähnlichen Hilfsmittels entbehren wir leider beim Datieren des Untergangs von dieser fürstlichen Residenz. Die Antwort auf die Frage, wann die quadische Aristokratie ihr Zuhause in Cífer-Pác verließ, erfordert noch eine

detaillierte Analyse des Fundmaterials. In diesem Beitrag konzentrieren wir uns nur auf einen Aspekt, der zur Beantwortung dieser Frage helfen könnte.

Die Fundsituation am Anfang der Völkerwanderungszeit

Auf die wichtigste Fundsituation hinsichtlich der Datierung des Untergangs von dem Herrensitz stieß man bereits während der ersten Grabungsjahre in der Südostecke des eingefriedeten Gehöfts (Abb. 1–2). Dort stand zuerst ein rechteckiger Holzbau (Objekt 9). Der Fundamentgraben der Nordostwand des Baus 9 ist durch das Grubenhaus 25A aus der Frühphase der Völkerwanderungszeit gestört (Abb. 2). Dasselbe Grubenhaus überdeckt auch einige Pfostengruben der Palisade gebaut rund um die Fürstenresidenz. Aus dieser Situation ist klar, dass während der Bestehenszeit der Hütte 25A weder der Holzbau 9 noch der anliegende Palisadenabschnitt stehen konnten. Wenigstens dieser Teil der Residenz aus der 2. Hälfte des 4. Jahrhunderts lag damals schon in Trümmern. Der Holzbau 9 sowie das Grubenhaus 25A wurden zuletzt durch das eingetiefte slawische frühmittelalterliche Objekt 25 gestört.

Die Erdhütte 25A lieferte leider nur sehr bescheidenes Fundmaterial, das keine zuverlässige Zeiteinsetzung ermöglicht. Bei allmählicher Verarbeitung der Funde aus Cífer-Pác stießen wir jedoch auf das Objekt 423. Der keramische Verband aus dieser Grube stammt ebenfalls aus der Völkerwanderungszeit. Wir nehmen an, dass die beiden Objekte ungefähr zeitgleich sein konnten. Die Entfernung zwischen ihnen beträgt 75 m (Abb. 1) und beide belegen eine äußerst sporadische Besiedlung im Areal einer teilweise verödeten spätkaiserzeitlichen Residenz.

Das Objekt 25A stellt eine Erdhütte von ungefähr quadratischem Grundriss (Abb. 3) mit Eckpfosten. Bei der Mitte einer Wand befand sich ein Lehmofen, der auch mit der Kuppel bis zu der Höhe von 50 cm erhalten blieb. Die Erdhütten mit Eckpfosten kommen im Mitteldonauegebiet erst in der ausgehenden römischen Kaiserzeit vor und dann noch in der Völkerwanderungszeit vor (Tejral 1990, 17). Das Objekt 423 repräsentierte eine Vorratsgrube mit birnenförmigem Querschnitt.

Funde

Unter den Kleinfunden aus den beiden Objekten erschienen nur chronologisch nicht beweiskräftige Artefakte (Bronzenadel, Knochenpfriem, Glasfragmente und Fragmente von römischen Ziegeln). Aus der Hütte 25A konnte man anhand der Rand- und Bodenfragmente insgesamt 10 Gefäße identifizieren. Drei von ihnen waren handgeformt – zwei Töpfe mit ausgebogenem Rand (Abb. 4: 2, 5) und ein Henkelfragment von ovalem Querschnitt (Abb. 4: 4). Bei den Bodenfragmenten von Drehscheibengefäßen grauer Farbe (Abb. 4: 7–10) ist es oft problematisch die importierte Keramik von der heimischen quadischen Produktion zu unterscheiden. Eindeutig provinzialer Herkunft ist das Fragment von einem Mortarium mit gelbgrüner Glasur (Abb. 4: 6). Die ausgeprägteste Keramikform ist der Teller mit horizontalem und nach innen geneigtem Rand (Abb. 4: 11). Die ganze Innenseite ist mit olivengrüner bis braungrüner Glasur überzogen. Glasierte Teller und Schalen mit Horizontalrändern kommen relativ oft in spätantiken Schichten der pannonischen Siedlungen und Militärlager vor. Deren Herstellung vermutet man z. B. in Gorsium oder in Tokod. In Gorsium sind sie vielleicht schon seit der Mitte des 4. Jahrhunderts hergestellt und benutzt worden (Bánki 1992, 40, Abb. 2: 4, 4: 4), aber in Tokod datiert man den Produktionsaufschwung der glasierten Keramik

erst in die letzten zwei bis drei Dekaden des 4. Jahrhunderts und an den Anfang des 5. Jahrhunderts (Bónis 1992, 54, Abb. 3: 4). Das Vorkommen von glasierten Tellern mit Horizontalrand kann man auch aus weiteren militärischen Stützpunkten am nordpannonischen Limes anführen, u. z. im Zeithorizont von der zweiten Hälfte des 4. bis zur ersten Hälfte des 5. Jahrhunderts (z. B. Ács-Vaspuszta – Ottományi 1989, 505–506, Fig. 116: 37–39, 117: 42; Pilismarót-Malompaták – Ottományi 1996, 95, Abb. 4: 21–22; Carnuntum – Grünewald 1979, 71, Taf. 67). In südlicheren Regionen Pannoniens und Moesiens erscheinen glasierte Teller in Schichten aus dem ausgehenden 4. Jahrhundert und aus den ersten Jahrzehnten des 5. Jahrhunderts (Cvjetičanin 2006, 53–55).

Der Keramikverband aus der Grube 423 ist ebenfalls nicht sehr ergiebig. Er enthielt zwei handgeformte S-profilierete Töpfe (Abb. 5: 3–4) und ein Fragment verziert mit Fingerkerken (Abb. 5: 1). Die germanische scheibengedrehte Schale mit weit ausladendem Rand (Abb. 5: 2) stellt in den spätkaiserzeitlichen quadischen Siedlungen nichts Außergewöhnliches dar.

Die höchste Aufmerksamkeit verdienen die Krugfragmente hellgrauer Farbe mit eingeglätteter Verzierung (Abb. 5: 5–6). Nach der Tonqualität und Farbe entspricht der Krug dem sog. Fabrikat B aus Carnuntum (Grünewald 1979, 74–78). Über die Herkunft, Ethnizität der Träger und Datierung der eingeglätteten Keramik diskutiert man noch immer ziemlich intensiv in der Fachliteratur. Allerdings sind sich die meisten Forscher einig, dass man mit dem Massenaufreten der sog. Foederatenkeramik im pannonischen Grenzgebiet seit der valentinianischen (Ottományi 1996, 113–116) oder eher erst seit der post-valentinianischen Zeit (Grünewald 1979, 80–81; Soproni 1985, 48–52) rechnen kann. Deren Vorkommen setzt dann ohne jede Unterbrechung auch in nachfolgenden Jahrzehnten des ersten Drittels des 5. Jahrhunderts fort. Anhand des bisher publizierten Materials scheint es, dass wir beim Vorkommen von dieser Keramik nördlich der Donau gewisse Verspätung in Betracht ziehen müssen. Die Keramik mit eingeglätteter Verzierung fehlt nämlich in Siedlungen des sog. Zlechover Horizontes in Mähren, deren Untergang gewöhnlich in das letzte Viertel des 4. Jahrhunderts, bzw. in die Zeit um 400 (Tejral 1999, 220–229) eingesetzt wird. Genauso fehlt sie auch in reichen Fundverbänden aus Siedlungen in der Slowakei, die bereits im 2. Jahrhundert gegründet worden sind und ungefähr bis zum Jahre 400 besiedelt waren (z. B. Branč: Kolník – Varsik – Vladár 2007, 31–35). In diesem Zusammenhang ist es gut verständlich, dass unter den achttausend keramischen Fragmenten aus der germanischen Siedlung in Bratislava-Dúbravka nur eine einzige Scherbe mit eingeglätteter Verzierung zutage kam. K. Elschek nimmt an, dass die germanischen Einwohner diese bedeutende Fundstelle ungefähr im Jahre 400 verließen (Elschek 2006, 402, Abb. 7: 10). Die Keramik mit eingeglätteter Verzierung beginnt in der Slowakei erst im nachfolgenden Zeithorizont zahlreicher aufzutreten. Es handelt sich um Fundorte, wo die Besiedlung auch am Anfang der Völkerwanderungszeit fortsetzt. Wichtige Repräsentanten sind Štúrovo (Beljak 2008) und vor allem Nitra-Párovské Háje (Pieta – Ruttkay 1997, 148–150). Auf Grund dieser Überlegungen nehmen wir an, dass auch der Krug aus dem Objekt 423 in Cifer-Pác frühestens in die Zeit um 400 oder an den Anfang des 5. Jahrhunderts eingesetzt sein kann.

Schlussfolgerungen

Obwohl die behandelten Objekte nur sehr arm an Fundmaterial waren, haben sie eine große Bedeutung für das Erkennen der Schlussphase und für die Datierung des

Untergang von dem quadischen Fürstengehöft in Cifer-Pác. Die beiden Objekte belegen eine sporadische und verstreute Besiedlung ganz am Anfang der Völkerwanderungszeit im Areal einer verlassen und teilweise verödeten spätkaiserzeitlichen Residenz. Die Fundsituation in der Südostecke des Gehöfts zeugt davon, dass während der Bestehenszeit der Hütte 25A wenigstens ein Teil des älteren Herrensitzes schon in Trümmern lag. Bei dem Mangel an chronologisch empfindlichen Funden waren wir beim Datieren der beiden Objekte aus dem Anfang der Völkerwanderungszeit nur auf Keramik angewiesen. Durch deren kurze Behandlung gelangten wir zu der Zeitspanne an der Wende zwischen dem 4. und 5. Jahrhundert, bzw. zu ersten Jahrzehnten des 5. Jahrhunderts. Deswegen vermuten wir, dass die spätkaiserzeitliche Residenz von der quadischen Aristokratie etwas früher verlassen wurde, d. h. in den letzten Jahren des 4. Jahrhunderts, spätestens aber um das Jahr 400. Diese Datierung entbehrt aber leider jeglicher festen chronologischen Stützpunkte (wie z. B. Münzen oder anderer datierbarer Kleinfunde) und stützt sich nur auf gewisse hypothetische Vermutungen im Trend der Siedlungsentwicklung in der ausgehenden römischen Kaiserzeit und am Anfang der Völkerwanderungszeit. Zum Schluss fügen wir nur hinzu, dass etwa 1 km nördlich von unserer Fundstelle im Jahre 1993 eine weitere völkerwanderungszeitliche Grube entdeckt wurde (Cheben – Ruttkey 1997). Eine silberne Kerbschnittfibel ermöglicht es, die dortige Besiedlung in die Zeit um die Mitte des 5. Jahrhunderts oder kurz danach zu datieren. Es ist ein Beleg dafür, dass die Umgebung der spätkaiserzeitlichen Residenz in Cifer-Pác auch im nachfolgenden Entwicklungsablauf ihre Wichtigkeit behalten hat und dass sie die Aufmerksamkeit der ethnisch vermischten Bevölkerung der Völkerwanderungszeit angezogen hat.

---

*PhDr. Vladimír Varsík, CSc., Archeologický ústav SAV, Akademická 2,
949 21 Nitra, Slovenská republika
vladimir.varsik@savba.sk*

*PhDr. Titus Kolník, DrSc., Archeologický ústav SAV, Akademická 2,
9 49 21 Nitra, Slovenská republika
titusaeva@atlas.sk*